

**Орта Азия сәндік-қолданбалы өнері:
кешегі, бүгінгі, ертеңгі**

**Декоративно-прикладное искусство
Центральной Азии:
прошлое, настоящее, будущее**

**Arts and crafts of Central Asia:
Past, present, future**

МАЗМҰНЫ

Әбдікәрім Б. ҰЛТТЫҚ САЗДЫ АСПАПТАРДЫҢ БІРІ «ҚОБЫЗ»	6-12
Аташ Б. О., Амангелдина А. ТАҢСЫҚБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ «КӨШІП КЕЛУ» ТУЫНДЫСЫНЫҢ КӨРКЕМДІК-ЭСТЕТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	13-18
Базарбаев А., Сейсембиев Н., Батырбаева А., Амирхожаева Д	19-25
АЗИЯ ҚАЛАЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАЛАРЫ Батырбекова Ұ. ДӨСТҮРЛІ КИІЗ БҮЙЫМДАРЫН ҰЛТТЫҚ ОЮ-ӨРНЕКТЕРМЕН ЖАСАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ	26-31
Ивнева А.ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ САЛТ-ДӨСТҮРЛЕРІ МЕН ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҒЫ	32-38
Каримов Б. ПУТЬ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ЯЗЫКОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ КАЗАХСКОГО НАРОДА ПОСРЕДСТВОМ ПРЕВРАЩЕНИЯ ЯЗЫКА АБАЯ В МИРОВОЙ ЯЗЫК	39-46
Кибикова В. ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНДЕГІ ОРЫС ТІЛІ	47-52
Крыкбаева С., Сейдуллаева М. ҚАЗАҚҰЛТТЫҚОЮ- ӨРНЕКТЕРІНІҢТАНЫМДЫҚМАЗМҰНЫ	53-60
Мұқатова А.ҚАЗАҚ КІЛЕМДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АЙМАҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	61-67
Нұрлаева Б., Әмірқожасва Д., ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	68-75
Тәжімбаева Н.ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫ: ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ АНЫҚТАМАСЫ	76-83

СОДЕРЖАНИЕ

Абдикарим Б. НАЦИОНАЛЬНЫЙ МУЗЫКАЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТ «ҚОБЫЗ»	6-12
Аташ Б. О. ТАНСЫКБАЕВА НА ТВОРЧЕСТВО “КОЧЕВЬЕ” ОСОБЕННОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ-ЭСТЕТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯ	13-18
Базарбасв А., Сейсембиев Н., Батырбаева А., Амирхожаева Д	19-25
ОБЩИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГОРОДОВ АЗИИ	
Батырбекова У.ТРАДИЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ВОЙЛОКОВ НАЦИОНАЛЬНЫМ ОРНАМЕНТОМ	26-31
Ивнева А.ТРАДИЦИИ ГОСТЕПРИИМСТВА У НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ Кибикова В.РУССКИЙ ЯЗЫК В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	32-38
Каримов Б. ПУТЬ СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ЯЗЫКОВОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ КАЗАХСКОГО НАРОДА ПОСРЕДСТВОМ ПРЕВРАЩЕНИЯ ЯЗЫКА АБАЯ В МИРОВОЙ ЯЗЫК	39-46
Крыкбасва С., Сейдуллаева М. СОДЕРЖАНИЕ ПОЗНАВАЕМОСТИ КАЗАХСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ОРНАМЕНТОВ	53-60
Мукатова А. КАЗАХСКИЕ КОВРЫ И ИХ РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ	61-67
Нурлаева Б., Амирхожаева Д. „ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСТАНА”	68-75
Такижбаева Н. РЕГИОН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ПОНЯТИЕ И ОПРЕДЕЛЕНИЕ	76-83

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ергалиева Р.А. Этнокультурные традиции в современном искусстве Казахстана. Живопись. Скульптура. - Алматы: НИЦ Гылым, 2002.
2. Орал Таңсыкбаев атындағы Алматы сәндік-қолданбалы өнер колледжі. - Алматы, 2012.
3. Ким Е. Орал Таңсыкбаев. Альбом. - Алматы: Өнер, 2004.

19-25

АЗИЯ ҚАЛАЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

А.Базарбаев,

СТБ-12-1к топ студенті,

Н.Сейсембиев,

СТБ-12-2к топ студенті,

А.Батырбаева,

т.ғ.к.

Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық Техникалық университеті

Д.Амирхожаева,

т.ғ.к., доцент

Халықаралық Бизнес Академиясы (Алматы қ., Қазақстан)

Мақалада әлемдік қалалардың жалпы экологиялық проблемалары қарастырылады. Ең таза және лас қалалардың рейтингісін анықтау үшін судың тазалығы мен қол жетімділігі, қалдықтарды жинау деңгейі, канализациялық құбырлар ахуалы, ауаның ластану дәрежесі және транспорттық проблемалар, шу деңгейі ескерілген.

Кілттік сөздер: қалалар, тазалық, ластаушы заттар, рейтинг.

ОБЩИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ГОРОДОВ АЗИИ

А.Базарбаев,

СТБ-12-1 к топ студенті,

Н.Сейсембиев,

СТБ-12-2 к топ студенті,

А.Батырбаева,

т.ғ.к.

Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық Техникалық университеті

Д.Амирхожаева,

т.ғ.к., доцент

Халықаралық Бизнес Академиясы (Алматы қ., Қазақстан)

В статье рассматриваются общие экологические проблемы городов мира. В рейтинге для определения самых экологически чистых городов мира выделены такие параметры, как доступность и чистота воды, тщательность уборки мусора, состояние канализационных сетей, уровень загрязнения воздуха и

транспортные проблемы, уровень шума в городах.

Ключевые слова: города, чистота, загрязняющие вещества, рейтинг.

COMMON ECOLOGICAL PROBLEMS OF CITIES OF ASIA

A. Bazarbaev

Group STB 12-1 k

N. Seisenbiev

Group STB 12-1 k

A. Batyrbaeva

Candidate of technical science

Kazakh National Technical university behalf K.I. Satbaev

D. Amirhozaeva.

Candidate of technical science, docent

International Business Academy (Almaty, Kazakhstan)

In article the common environmental problems of the cities of the world are considered. In a rating for definition of the most environmentally friendly cities of the world such parameters, as availability and purity of water, care of cleaning of garbage, a condition of sewer networks level of air pollution and transport problems, noise level in the cities are allocated.

Key words: the cities, the purity, polluting substances, a rating.

Экокалалашықтар. Қазіргі заманғы қала тұрғынының тіршілігі табиғаттан байланысын үзген. Кім таңғы уақытта құстарды тыңшырылып естіп, күннің атқанын немесе батқанын тамашалай алады. Таза ауа мен мөлдір өзен, айнала тып-тыныш, жұлдызды аспан мен айлы жол сұлулығы – осының бәрі қала тұрғыны үшін қол жетпес байлық. Ірі қалалар стресс, экологиялық ластану және күй жалғыздығының орталығы болып қала бермек. Біреулер осы құбылыс аясынан шыға алмаса, екінші біреулер демалыстары саяжайда немесе саяхаттау арқылы өткізеді. Осы пайда болған тығырықтан шығудың жаңа жолын табуға тырысатын адамдар тобы да бар – экологиялық қалалықтарды тұрғызады.

Осыған орай, XIX ғасырдың аяғында индия басшысының “соңғы балық аулауы және соңғы ағаш кесілген кезде ғана адамдар

ақшаның жеуге жарамсыз екенін түсінді” деп айтқан сөзі есімізге келді.

Үлкен ірі қалалар – адамзат прогресіне тән ерекшеліктерінің бірі, еңбек өнімділігі әлдеқайда жоғары, материалдық және рухани ресурстар жетік түрде пайдаланылды, мәдениет, ғылым мен білім белсенді түрде дамыған. Сондықтан, үлкен ірі қалалар соңғы жүз жылдықта басқа қалалық мекендермен салыстырғанда тез дамуда. Алайда, осы ірі қалалардың табиғатқа, мегаполистер – ірі қалалардың тұрғындары - адам организміне қалай әсер етуіне мән берсек [1].

Қазіргі уақытта антропогенді ластанушылар көздерінің жалпы қуаты көптеген жағдайларда табиғи көздер қуатынан асып түсуде. Мысалы, азот оксидінің табиғи көзінен жылына 30 млн т азот тасталынса, ал антропогенді көзден - 35-50 млн т тасталынады; сәйкесінше күкірт диоксидінен жуықтап алғанда, 30 млн т және 150 млн т тасталынады екен. Адамның іс-әрекетінің нәтижесінде биосфераға табиғи ластанушыларына қарағанда 10 есе артық мөлшерде қорғасын түседі екен.

Тылсым сырға толы табиғат жайлы сөз болғанда қай-қайсымызда таң қалатынымыз анық. Көздің жауын алатын сұлулықты, жанға шипа таза ауа мен өсімдігі, мінездері құбылмалы жан-жануарларды айтсаңызшы. Алайда, осынау байлықты қаншалықты бағалап жатырмыз. Американың Mercer Human аналитикалық ұйымы зерттеу жұмыстарын жүргізу нәтижесінде әлемнің ең лас 10 қаласымен қатар, жер жүзіндегі ең таза қалаларды анықтады [2]. Әлемнің 221 қаласы зерттелінген болатын. Таза қалалардың қатарын анықтаған кезде ауаның ластану дәрежесі, канализациялық жүйенің ахуалы, қоқыс қалдықтарының болмауы, ауыз суының таза болуы сияқты факторлар тексерілді. Сондай-ақ, экологиялық ахуалы жақсы әрі таза қалаларда тұратын халықтың мәдениеттілігі, этикалық тәрбиесі, тұрмыс деңгейі ескерілген. Таза қалалардың көшін Канада жерінде орналасқан Калгари қаласы бастауда. Бұл аймақтың климаты континентальды. Қоршаған орта мен ауа ластануының дәрежесі өте төмен. Қала тұрғындары ауыз су мен электроэнергияны үнемді пайдаланады.

1. Калгари, Канада

Қала тұрғындарының саны 1 100 000. Бұл аймақтың климаты континентальды. Қоршаған орта мен ауа ластануының дәрежесі

өте төмен. Қала тұрғындары ауыз су мен электроэнергияны үнемді пайдаланады.

2. Гонолулу, Гавайи штаты, АҚШ

Халық саны 377 000. Тропикалық климаты бар Гонолулуға жыл сайын туристер келеді. Бұл өзгелерді таза көшелерімен, жағымды ауасымен тартады. Гонолулу туристік мекендерімен қатар, мәдени іс-шараларымен танымал.

3. Оттава, Канада

Биіктігі 114 метрге жететін Оттава қаласы Аппалачи тауының баурайында орналасқан. Халық саны 1 174 000. Климаты қоңыржай континентальды.

4. Хельсинки, Финляндия

Жартасты мекенде орналасқан Хельсинки қаласында шамамен 299 000 адам тұрады. Климаты қоңыржай континентальды.

5. Веллингтон, Жаңа Зеландия

Халық саны 431 400-ға жететін Веллингтон қаласы вулкан шыққан аймақтың оңтүстік-батысында орналасқан. Бұл жерде жиі жиді дауылды желдер соғады. Субтропикалық теңіз климатты.

6. Миннеаполис, Миннесота штаты, АҚШ

Миннеаполистің климаты континентальды. Халық саны – 502 891. Бұл қалада қолжетімді бағаға мүлік сатып алуға болады. Сондай-ақ, қала тұрғындарының тұрмыс деңгейі өте жоғары.

7. Аделаида, Оңтүстік Австралия, Австралия

Аделаида қаласы теңіз деңгейінен 50 метр жоғары биіктікте орналасқан. Аумағы 870 шаршы шақырым. Теңіз климатты бұл қаланың тұрғындарының саны 1 138 800.

8. Копенгаген, Дания

Дат елінің Копенгаген қаласының климаты қоңыржай. Халық саны 548 443.

9. Кобе, Жапония

Бұл қалада кеңінен танымал ірі компаниялардың штаб-пәтерлері орналасқан. Атап айтсақ, ASICS, Daiei, Kawasaki Heavy Industries, Kawasaki Shipbuilding Co., Mitsubishi Motors, Mitsubishi Heavy Industries, Mitsubishi Electric, Kobe Steel, Sumitomo Rubber Industries TOA Corporation т.с.с. Халық саны 1 538 840.

10. Осло, Норвегия

Халық саны 590 041. Осло қаласын «жастар қаласы», «студентте

қаласы» деп атайды. Бұл қалада жыл сайын шамамен 73 000 студент жоғары білім алады. Ал жұмыс басты жандардың көбі Осло қаласының шеткі аймағында өмір сүреді.

Әлемнің ең лас он қалалары. Адам денсаулығына кері әсерін тигізетін шахарлардың керуені басында:

1. Чернобыль, Украина

1986 жылдың 26 сәуірінде Чернобыль атом электр станциясында сынақ кезіндегі үлкен жарылыс салдарынан 30 адам қаза болып, 135 000 адам қауіпсіз аймаққа көшірілген. Бұл жарылыс салдарынан қала мен жақын аймақтарға кең көлемде радиация таралды. Чернобыль қаласындағы жарылыс - бүкіл әлемдегі ең үлкен ядерлік апат. Қаланың экологиялық ахуалы шамамен 5,5 миллион адамға залал келтірген.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: радиактивті йод, ауыр металдар, уран, плутоний, стронций.

Қаланы зиянды заттардан тазарту жұмыстары әлі күнге дейін жүргізілуде.

2. Дзержинск, Ресей

Дзержинск – Ресейдің химиялық өнеркәсіп орталығы. Бұл қалада соғыс кезінде химиялық қару-жарақ шығаратын. Жергілікті қоршаған ортаны қорғау агенттігінің хабарлауы бойынша зиянды заттардың 190 тоннасы жер асты су арналарына құйылған. Бұл қалада тұратын ер-азаматтардың өмір сүретін орташа жасы 42, әйел азаматтарының өмір сүретін орташа жасы 47. Қоршаған ортаның ластануынан 300 000 адам зардап шеккен.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: зарин, иприт, льюисит, фосген, органикалық химикаттар, көгертіп қышқыл, қорғасын.

Жергілікті билік басшылары болашақта жер асты су арналарына тазартқыш фильтр орнатуды жоспарлауда.

3. Хайна, Доминикан Республикасы

Байос де Хайна деген атымен кеңінен танымал бұл аймақ табиғаты автомобиль аккумуляторын шығаратын зауыт қалдықтарынан нашарланған. Әсіресе, қорғасын өндіруден шыққан қалдықтар жергілікті тұрғындардың денсаулығы мен қоршаған ортаға кері әсерін тигізеді. Хайна өңірінің тұрғындары қорғасынмен қатты уланғандықтан, сәбилер іштен кем туылып, үлкен кісілер психикалық ауруларға душар болады екен.

Қаланы ластайтын зиянды зат: қорғасын. Шамамен 85 000 адам зардап шеккен.

4. Кабве, Замбия

Замбия астанасы Лусака қаласының солтүстігінен 150 шақырым қашықтықта жатқан Кабве қаласы қазба байлықтармен кеңінен танымал. 1902 жылы бұл қалада қорғасын кен орны табылған. Қаланың ауыр металлдармен ластану деңгейі қажетті шамадан 4 есе көп. Қала тұрғындары бұлшықет атрофиясы мен созылмалы бүйре ауруларына жиі шалдығады. Шамамен 250 000 адам ауыр металл қалдықтарымен уланған.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: қорғасын, кадмий.

5. Ла-Оройя, Перу

Перудың шахтер қаласының тұрғындары 1922 жылдан бері жергілікті зауыттардың қалдықтарынан зардап шегуде. Ла-Оройя өңірінде туылатын балалардың қанындағы қорғасын мөлшері шамадан тыс, ал жергілікті тұрғында токсикологиялық ауруларға душар болады. Бұл аймақтың өсімдіктері қышқыл жаңбырлардың салдарынан жойылған. 35 000 адам зиянды заттарда уланған.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: қорғасын, жез, мырыш.

6. Линьфынь, Қытай

Қытайдың ең лас қаласы. Бұл өңірде көмір өндіріледі. Алайда көмірдің жоғары сұранысқа ие болуы заңсыз шахталардың ашылуына жол берді. Зауыттардан шыққан қалдықтардың салдарынан жергілікті тұрғындар бронхит, өкпен қабыну, оба ауруларына жиі шалдығады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау мекемесінің мәліметі бойынша бұл өңір ауасындағы қос қышқылды күкірт мөлшері шамадан тыс. Шамамен 200 000 адам улы заттардан зардап шегеді.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: қорғасын, күл, көміртек органикалық химикаттар.

7. Майлу-Суу, Қырғызстан

1948 жылы Майлу-Суу өзенінің аңғарында уран өндірумен айналысатын кен орны жұмыс істей бастады. 1968 жылы Майлу-Суу қаласының маңындағы уран өндіретін екі комбинат жабылды. Алайда, бұл аймақта әлі күнге дейін радиоактивті қалдықтар сақталған. Сел, су көшкіні кезінде бұл қалдықтар басқа аймақтарға таралады. Бұл өңірдің тұрғындары онкологиялық ауруларға жиі шалдығады. Шамамен 23 000 адам улы заттардан зардап шегуде.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: ауыр металл, радиоактивті уран.

8. Норильск, Ресей

Ресейдің ең лас қалаларының бірі. Бұл аймаққа жауған қар бірден қараяды, ал ауадағы күкірт мөлшері шамадан тыс. Норильск қаласында бір жылда 4 миллион тонна жез, кадмий, қорғасын, никель, мырыш, күшпән, селен т.с.с металлдар балқытылады. Өндірістен шыққан қалдықтардың салдарынан 134 000 адам зардап шеккен.

9. Ранипет, Үндістан

Үндістанның Ранипет қаласы былғары зауыттарымен кеңінен танымал. Алайда, зауыттан шыққан натрий хроматы, хром сульфаты т.с.с химикалық қалдықтардың 1500000 тоннасы жер асты су арналарына құйылып, қоршаған ортаны ластайды. Бұл қалдықтардың салдарынан 3 500 000 адам уланған.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: химиялық қалдықтар

10. Рудная Пристань, Ресей

Бұл аймақта қауіпті қорғасын концентрациясы кеңінен таралған. Балалардың қанындағы қорғасын мөлшері шамадан 20 есе көп. Атмосфераға жыл сайын 85 тонна мырыш пен қорғасын бөлшектері таралады. Салдарынан 90 000 адам уланған.

Қаланы ластайтын зиянды заттар: қорғасын, кадмий, сынап.

Қорыта келгенде, айтқымыз келетіні: әлемге апортымен танымал болған оңтүстік астанамыз – Алматы пахарының лас қалалардың тізіміне кірмеуін қамтамасыз етіп, жұрт тамсанатын таза қалалардың көшін бастау.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Исмаилов Р. Экологически эффективное строительство. Зеленые стандарты в мире и России. / Экоменеджмент, Москва, 22 қантар, 2013ж.
2. Сұлтанқызы С. Биік елде тұрғындардың санасы, тазалықпен алға озады қаласы. / Астана ақшамы, сайт, 17 сәуір 2012 ж.